

PÅ PLATS I GÄVLE

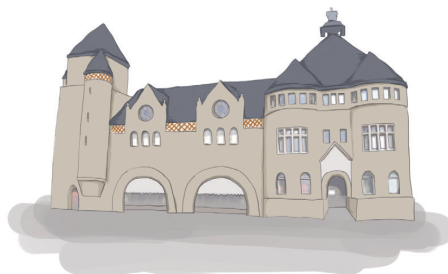
The background features a stylized illustration of Gävle. At the top, there are silhouettes of forested hills. Below them, the title 'PÅ PLATS I GÄVLE' is written in large, bold, dark grey letters. To the left of the title, there are silhouettes of a dragon and a person blowing a horn. To the right, there is a silhouette of a person running. In the foreground, there are silhouettes of buildings, including a large, curved structure that looks like a bridge or a large building with multiple windows. The colors used are shades of blue, teal, and orange.

Daniel Waluszewski

Innehåll

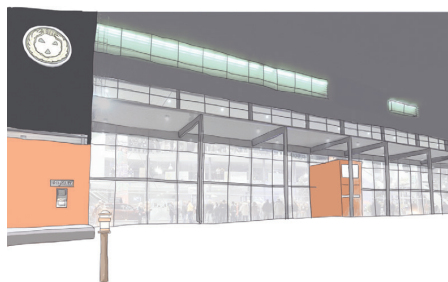
Från sidan 11 och framåt hittar du händelser från **Nynäs och Norr**.

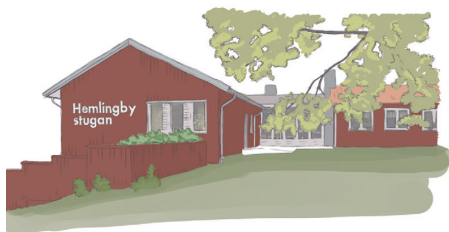
Det som har hänt på **Alderholmen, Öster** och **Brynäs** berättas om med start på sidan 47.

Om du slår upp sidan 67 kan du läsa om sådant som inträffat på **Söder**.

På sidan 89 finns händelser från **Sättra** och **Strömsbro**.

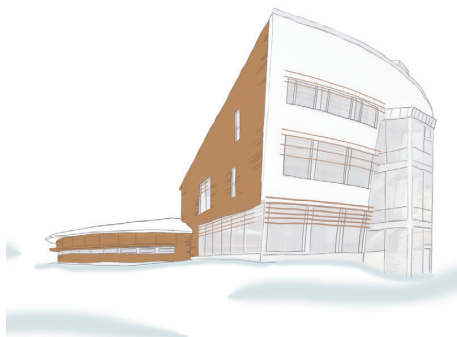
Om du vill veta vad som har hänt i **Hemlingby** och **Andersberg** ska du slå upp sidan 103.

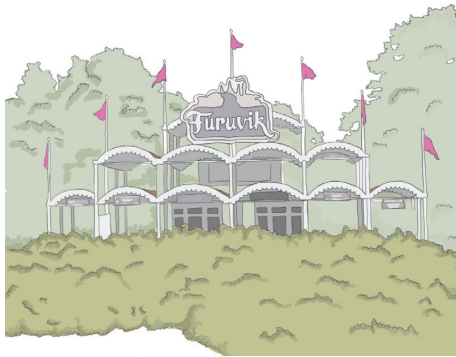
Händelserna från **Bomhus** och **Norrlandet** börjar på sidan 111.

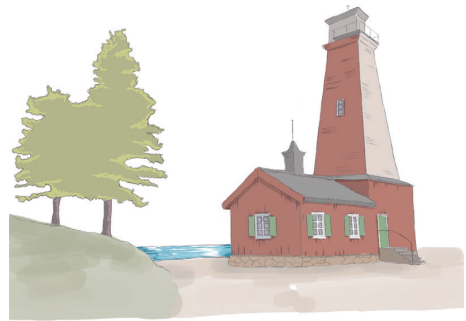
Valbo och **Forsbacka** kan du läsa om med start på sidan 119.

På sidan 135 börjar händelserna från **Väster**, **Villastaden** och **Olsbacka**.

Om du är intresserad av **Furuvik** och **Harnäs** hittar du händelser därför på sidan 159 och framåt.

Det som har skett i **Hille**, **Trödje** och **Bönan** berättas om på sidan 169.

Teckenförklaring

Arkitektur och byggnader

Brott och straff

Forskning och framsteg

Historiska händelser

Idrott

Konst

Kultur och nöje

Nutidshistoria

Resultat eller spår av händelsen finns att se på adressen

Nynäs och Norr

NYNÄS

Hälsingegatan

Valbogatan

Kaplarsgatan

Staketgatan

Västra Vägen

Skomakaragatan

Engelbrektsgatan

Stadsträdgården

Gavleån

14

13

12

9

10

11

15

6

8

7

5

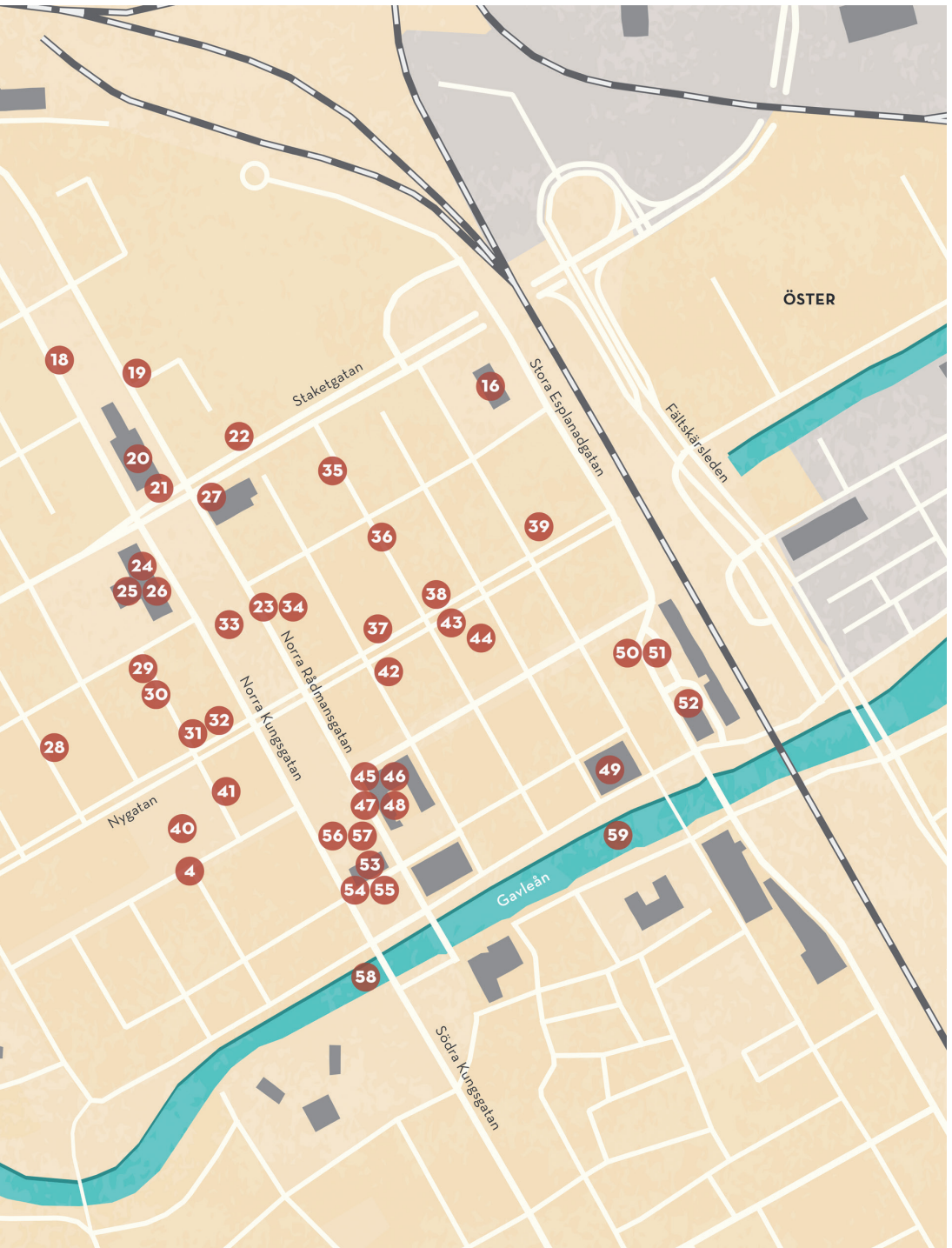
1

2

3

17

1. En konstnärstalang från draghjälp av lillebror

Kvarnparken

Bildkonstnären *Ida Matton* föddes 1863 i Gävle, men efter studier i Stockholm tillbringade hon stora delar av sitt liv i Paris. Genombrottet kom 1892 med skulpturen *Bébé*, som visades på en utställning i Chicago. Hon var en bred konstnär som målade och skulpterade gravmonument, idrottspriser och plaketter. Bandet till hemstaden var starkt, inte minst tack vare brodern *Emil Matton*, som var garverifabrikör och en av stadens mäktigaste män. Flera gånger köpte han systemens verk och skänkte dem till staden eller läns-museet. Så skedde exempelvis med Gustav Vasa-statyn som avtäcktes 1924 i Kvarnparken.

På 1930-talet flyttade Matton tillbaka till Gävle och när hon avled 1940 lämnade hon efter sig många skickligt skulpterade verk, bland annat flera änglar i brons, som dåtidens bemedlade familjer krönte sina gravar på Gamla kyrkogården med. Sannolikt är det dock ett annat arbete som är hennes mest spridda, då det är hon som ligger bakom Gefle IF:s klubbmärke.

2. En kyrkoherde tystar ett oväsen

Kyrkogatan 1

Senare delen av 1600-talet kallas ibland för häxprocessernas tid eller Det stora oväsendet. Det startade i Älvdalen, där barn angav vuxna som de påstod tagit med dem till Blåkulla. Rädslan spred sig över landet och en kunglig trolldomskommission inrättades. Ett av flera uppmärksammade vittnen var den så kallade Gävlepojken, *Johan Johansson*, som med sina vittnesmål i 1670-talets Stockholm bidrog till att flera kvinnor avrättades.

I Gävle var kyrkoherde *Petrus Fontelius* oförstående till skvallret om Satan och avfärdade församlingbornas rädsla som nonsens. Efter en konflikt med stadens borgmästare blev dock hans egen fru, *Katarina Bure*, anklagad för trolldom. Borgmästarens barn och flera fattiga, som lockats till rättegången med löften om mat, vittnade mot Bure som dömdes till döden. Kyrkoherden

och hans fru flydde till Stockholm för att söka nåd hos kungen. År 1676 prövade Trolldomskommissionen hennes fall och frikände henne.

Fontelius dog 1684 och begravdes i golvet i Heliga Trefaldighets kyrka, men hans fru som en gång betraktades som Gävles farligaste häxa fick inte begravas i kyrkan. Släkten Fontelius får trösta sig med att kyrkoherdens kamp för hustrun var en viktig del av den rörelse som satte stopp för häxprocesserna och fick det stora oväsendet att tystna.

3. En kyrka attackerar en konfirmand

Kyrkogatan 1

Det är möjligt att Heliga Trefaldighets kyrka, som stod klar i mitten på 1600-talet, tillhör de mer olycksdrabbade i landet. Inte nog med att en tidigare kyrka på platsen brann ner. Markförhållandena var så besvärliga att kyrkan fick muras om och repareras. I slutet av 1700-talet byggdes det till både ett vapenhus och ett kyrktorn. Kyrkan fortsatte dock att vara instabil, något som inte avhjälpes förrän på 1930-talet, och än idag kan man med blotta ögat se att tornet lutar.

Tragedin var nära när det ringde in till högmässa en söndag i juni 2007. Plötsligt lossnade en tvåhundra kilo tung kläpp och slog ner strax bredvid en chockad konfirmand. Den tekniska undersökningen visade att det varit för lite smörjfett i en axel, vilket gjorde att påfrestningen på en låsbult blev för stor. Kläppen återställdes och idag ringer kyrkklockorna utan fara för förbipasserande. Frågan är därmed om Heliga Trefaldighets kyrka har övervunnit oturen för gott.

4. En panna välter

Drottninggatan

Den 10 juli 1869 välte en limpanna, ett slags kastrull som man sänkte ner i ett vattenbad, i en snickarverkstad på Drottninggatan. Trähuset stod snart i lågor och elden spred sig snabbt i de täta kvarteren i de norra delarna av staden. För att branden inte skulle ta sig över Gavleån revs Gammelbron och

i varvet på södra sidan av ån höll skeppsbyggaren *Olof August Brodin* och hans anställda tillbaka lågorna, vilket sannolikt räddade den delen av staden.

Branden fick stora konsekvenser. Över femhundra gårdar ödelades och åtta tusen Gävlebor förlorade sina hem, men endast en lär ha omkommit. Snickarverkstadens ägare häktades och anklagades för försummelse och bristande brandsäkerhet, men straffet blev bara fyra månaders fängelse. Under tiden som staden återuppbyggdes inhystes de hemlösa i närliggande byar och i en tältstad som sattes upp på Sätträåsen. Två år senare var hälften av de nedbrunna bostäderna ersatta av stenhus. I den nya stadsplanen tillkom också Rådhusplanaden, som förutom att vara ett modernt och vackert inslag i stadsbilden skapade en brandgata som skulle hjälpa till att förhindra nya bränder.

5. En kidnappning går åt skogen

Kaplansgatan

En morgon i september 1963 var sjuåriga *Ann-Marie Engwall* på väg till skolan då hon mötte en kvinna som sa att skolpersonalen bett henne skjutsa flickan till en utflykt. Ann-Marie, som var dotter i ägarfamiljen till kaffeföretaget Gevalia, hoppade snällt in i bilen utan att veta att hon just blivit kidnappad. Paret som kidnappat dottern kallades Ove och Gun och snart ringde de till mamman och krävde femtontusen i kontanter för att släppa flickan.

För att hålla Ann-Marie på gott humör tog kidnapparna henne till Jössebo viltpark, nära Edsbyn, där de råkade stöta på en polisman från Gävle som kände Gun sedan tidigare. De fortsatte att begå misstag när Ove hämtade lösensumman på den överenskomna platsen och istället lade dit ett likadant kuvert med sönderklippta tidningssidor i, utan att tänka på att dessa var fulla med hans eget och Guns fingeravtryck. Dessutom lämnade paret efter sig en penna med en logotyp från Oves arbetsplats.

Kidnapparna satte Ann-Marie i en taxi hem till föräldrarna. Flickan förstod fortfarande inte vad som pågick och ville ha sällskap i bilen, men lät sig övertalas att åka ensam med hjälp av en chokladkaka. Senare samma dag överlämnade Ove och Gun sig självmant till polisen och det som ibland

kallas Sveriges första kidnappning fick sin upplösning. Ove dömdes till fyra års straffarbete och Gun till två års fängelse. Efter avtjänade straff gifte de sig och sadlade om till en hederlig bana.

6. En godistillverkare lär sig latin

Hantverkargatan 20–22

I början av förra seklet gjorde Gävle med ett femtontal konfektyrfabriker skäl för smeknamnet Godisstaden. Tillverkningen tog fart i slutet av 1800-talet när *Wilhelm Ericson* började framställa karameller, marmelad och saft. Firman var först i Sverige med tabletter och när sångare och halsläkare uttalade sig om produkternas förträfflighet ökade försäljningen, och en ny fabrik etablerades på Hantverkargatan.

När Ericson var på bröllopsresa i Italien fick han se en skylt med ordet *pix* och bestämde att det skulle bli namnet på företagets nya satsning. Att *Pix* betyder tjära på latin passade bra med de svarta och sega tablettorna. I slutet av 1910-talet introducerades *Pix*-pojken, en tecknad figur i sjömanskostym som dök upp i marknadsföringen, och företaget ombildades till *Pix AB*.

Pix blev en långlivad konfektyrtillverkare, med kända varumärken som *Zig-Zag* och *Brio*. I mitten av 1970-talet köptes företaget upp av konkurrenten *Ahlgrens* och 1983 upphörde tillverkningen på Hantverkargatan.

7. En fest urartar

Hantverkargatan

På 1910-talet anordnade Gävle arbetarkommun en årlig sommarfest. Festområdet ramades in av pappkulisser med orientaliska namn och teman. År 1919 kallades arrangemanget för *Nippon*, en tillställning som dock skulle bli ihågkommen av en annan anledning än de japanskinspirerade dekorationerna.

En kväll sökte sig militärer från flottan till området och bråk uppstod med stadens ungdomar, som avslutade kvällen med att kasta sten på marinens fartyg. Dagen efter var flottisterna ute efter hämnd och staden fylldes av slagsmål mellan ungdomar och vitklädda matrosar. Polisen lyckades inte

förhindra att oskyldiga människor misshandlades och det dröjde till natten innan lugnet lade sig.

Skulden för det som har kallats för Nipponkriget lades på Gävleungdomarna, varav några dömdes till hårda straff. Incidenten verkade dock inte ha avskräckt arrangörerna och sommarfesterna fortsatte långt in på 1930-talet.

8. En sjukgymnast tar hem en idrott

Norra Skeppargatan

Tekla Swedlund växte upp på Norra Skeppargatan som dotter till en adjunkt. När hon tog studenten som privatist på Högre allmänna läroverket 1889 tillhörde hon landets första kvinnliga studenter. Hon utbildade sig till gymnastikdirektör i Stockholm och reste därefter till USA för att arbeta som sjukgymnast. Där fick hon se basketboll och när hon återvände hem tog hon med sig reglerna. Under senare delen av 1890-talet lärde hon ut idrotten till pojkar och flickor i Gävle och blev därmed den första att introducera den i Sverige. Basket blev ett populärt inslag på idrottslektionerna, men det dröjde till 1940-talet innan den första svenska föreningen bildades.

I hemstaden var Swedlund också engagerad i bland annat Vita Bandet och Gefle Kvinnliga Gymnastikförening. Hon avled 1948 och begravdes på Gamla kyrkogården.

9. En grosshandlarson slår (kanske) världsrekord

Valbogatan 9

Isaac Westergren föddes 1875 i en grosshandlarfamilj och var en riktig idrottstalang. Konståkning, längdhopp och tennis är bara några av de idrotter han höll på med. Hans största framgångar skulle komma i löpning och 1898 sprang han hundra meter på 10,8 sekunder på Borgarskolans gräsplan. Tiden var klubbrekord och enligt vissa källor var det också en tangering av världsrekordet. Förväntningarna var därför stora när han deltog i OS i Paris 1900, men där slogs han ut redan i försöken. Några år senare fick han sin revansch när han tillsammans med kamraterna i IFK Gävle slog världsrekord

på 4x100 meter. Loppet gick av stapeln i Stadsträdgården och den som nu besöker platsen kan se ett visst medlut som kan ha bidragit till den fina tiden.

Oavsett banornas kvalitet står det klart att Westergren tillhörde sin tids stora löpare och även efter karriären gjorde han stora insatser för idrotten. Han var en av de drivande i bildandet av Riksidrottsförbundet och med en rejäl donation bidrog han till att Sverige kunde skicka en trupp till OS 1920 i Antwerpen. Han var också mannen bakom StrömvalLEN, som invigdes 1923 och då ansågs vara en av Sveriges finaste idrottsarenor.

10. Ett tak rasar in

Valbogatan 9

Borgarskolans lokaler har anor från slutet av 1700-talet och har varit hemvist för elementarskola, realskola och handelsinstitut. Den största dramatiken i den anrika byggnadens historia utspelade sig i november 1994 när en brand bröt ut. Brandkåren fick kontroll över elden, men under eftersläckningsarbetet på vinden flammade den upp på nytt. Taket rasade in över en brandman som fastnade och när hans kollegor till slut lyckades få ut honom var han medvetlös.

Det hela slutade efter omständigheterna väl. Brandmannen klarade sig med en skadad arm och skolbyggnaden gick att restaurera. En person greps på platsen och dömdes mot sitt nekande till sex års fängelse för grov mordbrand.

11. En tioåring startar en blogg

Valbogatan 9

När tioåriga *Linn Ahlberg* började blogga kunde varken hon eller någon i hennes omgivning föreställa sig vad som komma skulle. Några år senare startade hon en Youtube-kanal med tips om smink, blandat med humorklipp. Besökantalet sköt i höjden och Ahlberg, som själv filmar och redigerar, utsågs till Årets stjärnskott på Guldtuben, branschgalan som uppmärksammar de som utmärker sig i sociala medier.

Ahlberg, som läste ekonomiprogrammet på Borgarskolan, har också släppt

klädkollektioner och lanserat en egen parfym. År 2017 utsågs hon till Årets raket på MEG Awards, som delas ut för nyskapande journalistik. Idag har hennes Youtube-kanal nästan en halv miljon prenumeranter, vilket gör henne till en av Sveriges största influencers.

12. En musiklärare utmanar ett förbud

Brändströmsgatan 22 🎭

Ciwan Haco föddes i syriska Kurdistan. Han visade tidigt prov på musikalisk talang och började komponera redan som fjortonåring. I hemlandet var både musiken och det kurdiska språket förbjudna och som tjugofemåring flyttade han därför till Tyskland för att studera. Där började han experimentera med traditionell kurdisk musik och moderna instrument som elgitarr och trumma. Inom kort var han en megastjärna i Kurdistan med miljontals fans.

Artister som Haco har genom historien varit viktiga för det kurdiska folket och när han 2004 tilläts återvända, efter att ha varit svartlistad av de turkiska myndigheterna i tjugofem år, spelade han inför trehundra tusen åskådare.

Tillsammans med sin isländska fru flyttade han till Sättra och har i sitt arbete som musiklärare på Kulturskolan introducerat det kurdiska stränginstrumentet saz. Kurdistans Michael Jackson, som han har kallats, uppmärksammades också 2011 i dokumentärfilmen *Vägen till Diyarbekir*, där han berättade om sitt liv och kurdernas längtan efter ett eget land.

13. En minister går under jorden

Hälsingegatan 2 🏢

Ardalan Shekarabi föddes i Manchester, men växte upp i Iran. År 1989 kom han till Gävle med sin mamma och började på Nynässkolan. Familjens asylansökan avslogs och de gick under jorden, men fick efter några år uppehållstillstånd av humanitära skäl.

Shekarabi var tidigt politiskt engagerad i Gävleborgs SSU-distrikt och valdes 2003 till ordförande för hela ungdomsförbundet efter avgående *Mikael Damberg*. När regeringen Löfven tillträdde efter riksdagsvalet 2014 utnäm-

des Shekarabi till civilminister, bland annat med ansvar för förvaltningspolitik. När han gjorde sitt första officiella besök i ministerrollen var Gävle ett logiskt val och han passade också på att besöka sin gamla skola.

Shekarabi har flera gånger varit i blåsväder. Under hans tid som SSU-ordförande avslöjades ett omfattande fusk med uppblåsta medlemsiffror, vilket ledde till avgångskrav. Mannen med flugan har dock hållit sig kvar i politiken och ses av vissa som en framtida partiledare. Det skulle innebära att ytterligare kapitel skrevs om flyktingpojken från Gävle.

14. En radioröst tar emot ett samtal

Nynäs

Hans Erik Fogelberg föddes 1951 och växte upp i vad han själv har kallat för en bohemisk medelklassfamilj på Nynäs. Redan som barn var han mörkerblind och en ögonsjukdom gjorde att han med tiden förlorade synen. När han var femton år flyttade han till Stockholm där han jobbade som skeppspojke, innan han började på en folkskola med estetisk inriktning i Bollnäs. Mediekarriären inleddes med en roll i underhållningsprogrammet Jacobs stege i slutet av 1980-talet och snart var han välkänd under smeknamnet Täppas, som han fått av sin syster.

Från sekelskiftet och fram till 2019 var han en av programledarna för Ring P1, där han gjorde sig känd för slagkraftiga formuleringar och sin förmåga att inte stryka lyssnarna medhårs. Idag hörs Fogelberg inte lika ofta i etern, men sista ordet är knappast sagt om den mångsidige profilen från Nynäs.

15. En utställning sätter Norrland på kartan

Valbogatan

Under två månader sommaren 1901 hölls Norrlands första industri- och slöjdtställning. Den invigdes av statsministern *Fredrik von Otter* inför ögonen på trettiotusen åskådare och besöktes också av kung *Oscar II*. Utställningsområdet fanns på båda sidor om Valbogatan och i industridelen lyftes Norrlands specifika särdrag fram, som järnverken och skogbruket. Sägverks-

företagen hade kollektivutställning och Gysinge bruk demonstrerade elektrostål, en metod som man var först i världen med. På plats var också Gefle Glasbruk som hade konstruerat en tio meter hög butelj, byggd av ölfaskor med bottarna utåt.

Förutom att vara en viktig mötesplats för näringslivet blev Gävleutställningen ett slags dåtidens stadsfestival med cirkus, regattor, skyttetävlingar och fest i Stadsträdgården. Ångbåtar, droskor och extrainsatta tåg transporterade besökarna till arrangemanget, som blev en stor succé.

16. En minister plockas bort

Stora Esplanadgatan 19

Hildur Nygren föddes i slutet av 1800-talet och med en far som var ordförande i stadsfullmäktige fick hon det politiska intresset i blodet. Som lärarinna på Östra skolan gjorde hon sig känd för strikt pedagogik och en stundtals omild behandling av eleverna.

År 1939 valdes hon in i stadsfullmäktige och året därpå blev hon ledamot av riksdagen, där hon bland annat pläderade för skolbespisningar, en fungerande skolhälsovård och koloniarangemang på sommarlovet. I mars 1951 utsågs hon till ecklesiastikminister och blev därmed Sveriges andra kvinnliga statsråd. Redan på hösten samma år fick hon dock lämna posten när en koalitionsregering mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet bildades. I efterhand har vissa menat att statsminister *Tage Erlander* inte uppskattade Nygren och såg sin chans att bli av med henne.

Nygren fortsatte inom Skolöverstyrelsen och gjorde där insatser för döva och blinda barns skolgång. Hon avled 1962 och ligger begravd på Gamla kyrkogården.

17. Ett element rör upp känslor

Rondellen Norrtull

Att offentlig konst kan provocera är väl känt och ett av de mer omdiskuterade verken i Gävle är skulpturen *Det Femte Elementet* i rondellen vid Norrtull.

Den fem meter höga, rosafärgade skulpturen är skapad av *Carin Ellberg* och invigdes 2002. Konstverket består av huvuden, en fåtölj och en lampa som är staplade på varandra, något som enligt konstnären ska ses som en hyllning till våra vardagstankar. Den rosa färgen och verkets höjd har dock retat många och Sverigedemokraterna skrev en motion om att det skulle tas bort.

Det Femte Elementet står kvar och kritikerna har fått ett nytt rondellverk att irritera sig på. År 2009 sattes Priapos trädgård upp i Gustavsbro. För en förbipasserande ser *Ingo Vettters* verk ut att bestå av en upprätt stående yrkesbil, en civil version av Volvos klassiska militära valp-modell. Bilen är rosa för att anknyta till Ellbergs femte element och Vettters tanke var att en trädgård skulle anläggas i rondellen, med fordonet skymtande ovanför växtligheten likt en trädgårdstomt.

18. En ängel kommer till en lepraby

Norra Kungsgatan

Ragnhild Wahlborg föddes 1911 i Gävle som näst yngst i en familj med elva barn. Hennes far var baptistpastorn *John Wahlborg*, som i vissa kretsar var kontroversiell efter att ha bildat en andra baptistförsamling i en numera riven nykterhetslokal på Norra Kungsgatan. Ragnhild utbildade sig till sjuksköterska och reste till Etiopiens huvudstad Addis Abeba, där hon mötte fattigdom och allvarliga sjukdomar. Under många år arbetade hon på ett sjukhus för människor med spetälska och som gymnastiklärare på en flickskola. Tack vare hennes kontakter i Sverige gjordes flera donationer, bland annat för att utrusta hennes hemby med vattentillförsel.

I boken *Mina tio år i en lepraby* skildrar hon sina upplevelser och framför kritik mot omvärldens ointresse, och mot manliga kollegor som använde tiden i Etiopien som språngbräda för egna karriärer. Att hon själv inte var där för att berika sig råder det inga tvivel om och hennes insatser gav henne smeknamnet Etiopiens ängel. Hon avled 1983 och ligger begravd på Gamla kyrkogården.